

Tanın Gereği Sürgün: Kuzeybatı Çin’de Salar Türkleri ve Ekonomik Aktivizm

David S. G. GOODMAN¹

(Çev. Merve ARISAL)²

Kavşaktaki manzara Orta Asya’nın herhangi bir yerindeki tipik bir manzara gibi görünüyor. Hava kurak, duvarlar ve kaldırımlar preslenmiş çamurdan yapılmış, kumlu toz fırtınaları yol boyunca kıvrılıyor. Sokak manzarası açıkça Türk ve İslami. Camiden çıkan yol boyunca kavşağa giden sokağın bir tarafında bir sıra helal restoran açık bir şekilde görülüyor. Dışarıdaki taburelerde oturan çoğu sportif işlemeli şapkalı ve gür sakallı müşterilerin hepsi erkek. Köşebaşında bir dizi hırdavat ve motorlu araç tamir dükkânı, dışarıda ise motosikletlerin üzerine oturup sigara içen genç erkekler var. Kadınlar neredeyse her zaman siyah başörtüsü takarlar ve kolları, bacakları ve omuzları da kapalıdır. Eğer kocalarına eşlik ediyorsa belli bir mesafe geride ihtiyatlı bir şekilde yürürler. Kavşakta, açık hava kasaplarının kancalara asılmış kuzu bacakları ve omuzlarının olduğu ve kanın yere damladığı sıra sıra gölgeli tezgâhlar var. Karşıda ise biber, kırmızı biber, lahana gibi kuru tarım sebzeleri kamyonların arkasında satılıyor.

Görünüşe rağmen konum Orta Asya’dan ziyade Orta Çin. Çinghay Eyaleti’nin Şunhua Salar Özerk İlçesindeki en büyük kasaba olan Jiezi, idari merkez olmamasına rağmen bir pazar kavşağıdır. Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC) bir haritasının hızla ortaya koyduğu gibi Şunhua İlçesi fiziksel merkezine yakın, Sarı Nehir’in üst kısımlarının Çinghay Eyaleti’nden Gansu Eyaleti’ne geçtiği bir yerdir. Genel olarak Şunhua ve özellikle merkezî Salar Alitiuli Cami ile

¹ Yazışma Adresi: Rektör Yardımcısı (Uluslararası), Teknoloji Üniversitesi, Sidney, Posta Kutusu 123, Broadway, NSW, 2007, Avustralya. E-mail: david.goodman@uts.edu.au.

² E-mail: merveblci38@hotmail.com / ORCID: 0000-0002-0673-9872.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 31-07-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 01-09-2024

Çeviriler / Translations

Jiezi, nüfusun merkez üssü ve yaklaşık 100.000 Salar Türkünün manevi evidir. Salar Türkleri, Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Türk ve İslami (Sünni) bir halk olarak tanımlanmaktadır. Çoğunluğun Şunhua İlçesinde yaşıyor olması ile birlikte küçük bir azınlık komşu ilçeler olan Huanglong ve Tongren (her ikisi de Çinghay'da) ve Jishishan ve Şian'da (her ikisi de Gansu'da) yaşamaktadır.

Çin Komünist Partisi (ÇKP), 1949 yılında iktidara gelmeden çok önce Han Çinlisi olarak kabul edilmeyen ancak Çing Hanedanı'nın tebaası olan ve ve 1911 yılında hanedanlığın çöküşünden sonra (prensip olarak) halef cumhuriyetin vatandaşları olan nüfusun yaklaşık %6'sını siyasi olarak yönetmek için kendisini Çin için çok uluslu bir devlet ilkesine adanmıştı (Mackerras, 1994; Mackerras, 1995; Shih, 2002). Bu, genel olarak Kuzeybatı Çin'de ve özellikle de yerel Müslümanlar arasında uygun dinî ve siyasi kimlik arayışı nedeniyle 1780 yılından sonra neredeyse bitmek bilmeyen şiddetin yaşandığı, Çinghay ve Gansu Eyaletleri arasındaki çağdaş sınırın her iki tarafında bulunan bölgede küçük bir mesele değildi (Lipman, 1997). 1949 yılında vatandaşlık politikasından sorumlu olanlar için acil çözülmesi gereken sorun, han olmayan Çinlilerin mevzuata dâhil edilmesidir. Bu, 1950'li yılların ilk yarısında bir devlet politikası hâline geldi ve 55 "azınlık millet" tanınmasıyla sonuçlandı (her zaman olmasa da çoğu zaman devletin bürokratik düzen ve yönetilebilirlik arzusu ile yerel kimlik talepleri arasındaki uzlaşmalar yoluyla).

Salar Türkleri, 1950'li yılların başında bu şekilde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kanunlaştırma sürecinde resmî olarak tanınan bir millet hâline geldi. Sayıca en az olanlardan biri olmalarına rağmen daha önce de belirtildiği gibi coğrafi olarak yoğunlaşmışlardı. Ayrıca hem yüksek düzeyde bir öz kimliğe sahiplerdi hem de olumlu nedenlerden olmasa da Şunhua dışındaki daha geniş toplumlar arasında oldukça iyi tanınıyorlardı. Kuzeybatı, Ningşia, Gansu ve Sincan'ın yanı sıra Çinghay genelinde uzun süredir tüccar olarak bilinmelerinin yanı sıra vahşi ve şiddet yanlısı olarak da biliniyorlardı (Lipman, 1991, s. 65).

Etnisitenin antropolojik tanımları ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin vatandaşlık statüsü arasındaki ilişki, Çin Halk Cumhuriyeti tarafından millet kavramlarının çok spesifik siyasi ve ideolojik bağlamlarda sıklıkla kullanılması nedeniyle çoğu zaman tartışmalıdır. Milletler arasındaki farklılıklar her zaman belli bir toplumun (Han) uygarlığına doğru yaptığı tek yönlü gelişiminin iki aşaması şeklinde açıklanır ve farklılıkların nedeni olarak kalıtsal ve ırksal saf gösterilir. (Dikötter, 1992; Guldin, 1994). Sonuç olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki herhangi bir belirli azınlık uyruğunun tanımı genellikle dile ve vatana dayanır.

1950’li yıllarda Salar Türkleri, kendilerine özgü Salar dili, Şunhua İlçesindeki ana vatanları ve aynı zamanda bugünkü Özbekistan’ın Semerkant bölgesinden sürgün edilmeleriyle devlet tarafından tanınan bir millet hâline geldi (Salazu jianshi bianxiezu, 1982, p. 3). Sürgün yalnızca Salar tanımının merkezinde yer almıyor. Sürgün edilme ve “yabancı” olma duygusu Şunhua İlçesindeki ve aslında bir bütün olarak Salar Türklerinin ortak bilincinin bir parçasıdır. Ayrıca Salar kimliğini oluşturan hususlar yalnızca kökenleri değil, aynı zamanda hem İslam dünyası hem de Çin toplumuyla etkileşimleri de dâhil olmak üzere göç hikâyeleridir.

Salar Türklerinin sürgün anlayışı, bu terimin başka yerlerde özellikle de 20. ve 21. yüzyıllarda kullanıldığından biraz farklıdır. Bu sürgün anlayışı, ilk olarak milliyetçi bir söylemle ilişkilendirilmeyen ya da milliyetçi bir söylemin sonucu olmayan modern öncesi bir ulus devletin sürgün kavramıdır. Çince kullanılan “fangzhu” kelimesi imparatorluk dönemlerinde daha çok siyasi (ve kültürel) merkezden uzağa, uygar kültürün sınırlarına sürgüne gönderilme eylemi için kullanılıyordu. İmparatorluğun merkezde daha güçlü, çevrede ise daha zayıf kontrol ve nüfuzla “göğün altındaki her şeyi” yönettiği düşünülürken bu kavramsallaştırmada 20. yüzyıldaki devlet sınırlarının ötesine sürgün kavramının bulunması zorunlu olarak çok azdı. İşleri daha da karmaşık hâle getiren şey ise Salar Türkü örneğinde artık “sürgün” olarak anlatılan deneyim, devletin düzenlediği yasal bir sürgün bile değildi; daha çok, varsayılan bir başlangıç noktasındaki düşmanca şartların yol açtığı bir göçtü ve işleri daha da karmaşık hâle getiren şey ise şimdi göç ettikleri söylenenler için evrenin merkezi, imparatorluk sarayı değil, İç Asya’ydı ve onlar bu imparatorluk sarayından uzaklaşmıyor aksine bu saraya doğru ilerliyorlardı.

Bu özellikler dünyanın başka yerlerindeki sürgün edilmiş topluluklarda sıklıkla olduğu gibi Salar Türklerinin de kendilerini sürgün olarak anlamalarının neden geri dönme zorunluluğunu miras bırakmadığını açıklamaya yardımcı oluyor. Muhtemelen daha temel olan bir diğer neden ise Salar kimliğinin görünüşte yalnızca sürgünle başlamasıdır. Orada nostaljik romantikleştirmeye konu olan sürgün öncesi bir vatan yoktur. Aslında Salar Türklerinin veya şu anda bu isimle anılanların kesin menşe noktası (veya bu konuda zamanı) konusunda ciddi bir belirsizlik var.

Geri dönme zorunluluğunun olmaması, muhtemelen Salar kimliğinin aynı anda hem siyasi olarak Çinli hem de sosyal olarak Müslüman olan bir Çinli Müslüman kimliği arayışına dolambaçlı (ve çoğu zaman şiddet içeren) bir arayışa dâhil olma biçimleriyle de ilgilidir. Bu, ilk olarak 17. yüzyılın sonunda İslam kültürünün önemli bir merkezi olan Gansu’nun güneyindeki Hezhou (şimdiki Linxia) çevresindeki bölgede fiziksel olarak toplanmıştı. Salar

Türklerine göre, Çing Hanedanı ve onun halefi olan devletlerle olan etkileşimleri 1781 İsyanı'nda, 19. yüzyılın sonlarındaki ayaklanmalarda ve 1950'li yıllarda sık sık yaşanan direniş isyanlarında olduğu gibi zaman zaman ciddi şiddete yol açtı. Ancak 20. yüzyılda, 1928 yılında Çinghay Eyaleti'nin önce Ma Qi ve daha sonra oğlu Ma Bufang yönetiminde Çin siyasi sistemi içinde özellikle Müslüman bir devlet olarak kurulması dâhil olmak üzere daha yapıcı sonuçlar da elde edildi. Şunhua'dan gelen Salar Türkleri, Ma Bufang'ın askerî örgütünün bir parçası olarak önemli bir rol oynadı.

Bu kültürel politikaların bir sonucu da diğer sürgünlerin deneyimlerinin aksine, Salar Türklerinin kendilerini mağdur olarak sunmamasıdır. Aksine Salar Türkü iş adamları ve toplum liderleri arasında yakın zamanda yapılan bir anketin sonuçları, sürgün ve göç söylemlerinin artık bir kez daha Salar Türklerini harekete geçirme ve zenginlik yaratma araçları olarak olumlu bir Çinli Müslüman kimliği yaratmaya yönelik kullanıldığını gösteriyor. Çinghay Eyaleti, 1980'li ve 1990'lı yıllarda daha önceki devlet sosyalizmi sisteminde yapılan düzeltmelerin sunduğu sosyal ve ekonomik fırsatlara uyum sağlamada genel itibarıyla yavaş davrandı. Son yirmi yıldır eyalet çapında değişimin ön saflarında yer alan Salar Türkleri ya da en azından son derece başarılı Salar Türkü toplum liderleri ve iş adamlarından oluşan bir grup için hâl böyle değil.

Şunhua ve Salar Türkleri

Şunhua İlçesi, Çinghay Eyaleti'nin Haidong Bölgesinin güneyinde yer almaktadır. Haidong kelime olarak "Gölün Doğusu" anlamına gelir ve söz konusu göl iç kesimlerde bulunan büyük bir tuzlu su gölü olan Çinghay Gölü'dür (bazen Çin dışında daha çok Kokonor olarak bilinir). Haidong Bölgesi, Çinghay Eyaleti'nin en yoğun nüfuslu bölgesidir (nüfusun %67,2'si eyalet topraklarının %2,84'ünde yaşamaktadır) ve neredeyse tüm ekilebilir araziye içermektedir (Goodman, 2004 provides an introduction to Qinghai Province). Eyaletin başkenti ve 7. yüzyıldan itibaren İmparatorluğun Çin ileri karakolu olan Xining, bu bölgenin merkezinde yer alıyor. Xining, Çinghay ölçeği bakımından Şunhua'ya yakın olsa da kara yoluyla bir günlük seyahatin en iyi kısmı olmaya devam ediyor. Xining ve Haidong uzun bir süre Gansu Eyaleti'nin bir parçasıydı ve Çinghay-Gansu sınırının her iki tarafındaki bölge belki de en iyi şekilde Çin'in kuzeybatıdaki kültürel sınırı olarak anlaşılabilir. Batıdan doğuya burası Tibetlilerin ve Moğolların etkileşimde bulunduğu yerdir; güneyden kuzeye Çin kültürünün Orta Asya ile buluştuğu yerdir.

Şunhua, 1.780 metre (alçak nokta tam olarak Sarı Nehir'in Gansu Eyaleti'ne girdiği yerdir) ile deniz seviyesinden 4.498 metre yükseklikte (Lazi Dağları) yer alan ve Gansu Eyaleti'ne doğru

ilerlerken Sarı Nehir boyunca 90 kilometre boyunca uzanan 2.100 kilometrekarelik bir ilçedir. Bu, Çin'in geri kalanıyla zayıf bir şekilde bağlantısı olan ve kendi içinde zayıf bir şekilde entegre olan dağlar ve vadilerden oluşan bir ilçedir. 1972 yılına kadar ilçeye giriş ve çıkışta asfalt yol yoktu. Ana iletişim yolu Sarı Nehir boyunca Gansu'nun Linxia Bölgesi'ne doğru uzanıyordu. Sarı Nehir'in her iki yakası boyunca, ağır killi toprağı olan, hektar başına 800 kilogram yıllık tahıl veriminin olduğu son derece verimli bir şerit vardır. Aynı zamanda, yaylaların otlatma için kullanıldığı Çinghay'ın büyük bir kısmı gibi ilçenin büyük bir kısmı dağlık olsa da yerel halk tarafından "hiçbir şeyin yaşamadığı toprak" olarak adlandırılan Şunhua'daki dağlar neredeyse tamamen çoraktır.

2001 yılında Şunhua İlçesinde 147 kasaba ve köyde yaşayan yaklaşık 120.000 kişi ve 30.000'in biraz altında hane vardı. Jishishan ilçe kasabası, yerel yönetimin merkezi ve ilçede yaşayan az sayıdaki Han Çinlisinin ikametgâhıdır. Şunhua'nın nüfusu ağırlıklı olarak Salar Türklerinden oluşuyor (%62) ancak önemli bir azınlık (%24) büyük oranda ilçenin doğusundaki Tibet köylerinde yaşayan çiftçilerden oluşan Tibetlilerden oluşuyor. Son (onuncu) Panchen Lama, Şunhua'nın yerlisydi.

Şunhua ve Çevresi Haritası

Salar Türkleri ve Tibetliler arasındaki ilişkiler karmaşıktır. Çoğunlukla uzun süre birlikte yaşadılar ve hatta çalıştılar. Çoğu yetişkin Salar Türkü, hatırı sayılır miktarda Amdo Tibet Dili konuşur. Salar Türkleri genel olarak Tibetlilerden son derece dostane bir tonla, ebeveyn, çocuk veya kardeş olmadan olabildiğince yakın bir akrabayı ifade eden bir terim olan “amca” anlamına gelen “ajiou” olarak söz eder (Wei, Ma and Stuart, 2001, p. 33) ve 1950’li yıllarda iki toplum Çin Halk Cumhuriyeti’ne karşı direnç göstererek çeşitli vesilelerle iş birliği eylemlerinde bulundu. Aynı zamanda Ma Bufang ve özellikle Şunhua ve komşu (ve aynı zamanda İslami) Hualong’da Çin Müslümanı kimliğini vurgulama dürtüsü altında Tibetlileri Çinli Müslümanlara dönüştürme yönünde daha agresif bir politika izlendi (Cui, 1994, pp. 71 ff). Geriye kalan Şunhua İlçesindeki yerleşik nüfusun %8’i Müslüman Huilerden ve %6’sı Han Çinlilerinden oluşuyor.

21. yüzyılın başında eyalet liderleri Şunhua’yı yoksulluğuyla tanımlamayı alışkanlık hâline getirmişlerdi. Bu, Doğu Çin eyaletlerinin standartlarına aykırı olmasa da Şunhua, 1990’lı yılların başından bu yana Çinghay ilçeleri arasında en başarılı ekonomik hikâyelerden biri oldu. 2001 yılına gelindiğinde gayrisafî millî hasıla 30 milyon yuan renminbiye (3,75 milyon ABD doları) ulaşmıştı. Yerel ekonominin temel dayanakları enerji üretimi, ilçe dışına emek ihracatı, yün endüstrisi ve dinî öneme sahip İslami kumaş ve giyim üretimidir.

Sarı Nehir üzerinde hâlâ oldukça yeni olan iki hidroelektrik istasyonu merkezli, güçlü ve büyüyen bir elektrik üretim endüstrisi var. Çin’in Kuzeybatısının her yerinde Salar Türkleri ile karşılaşmak mümkündür. Bazıları geçmişte olduğu gibi gezici tüccarlar ve satıcılardır. Son zamanlarda, Şunhua’da artık ilçeden işçi temin eden önemli sayıda ilçe merkezli inşaat şirketinin yanı sıra Kuzeybatı boyunca çalışan bir dizi nakliye şirketini de görmekteyiz. Dış göçün bir sonucu olan bu durum, göçmen Salar Türklerini desteklemek için daha fazla Salar restoranına ve lokantaya yönelik talep oldu ve bu da emek ihracatına katkıda bulundu.

Şunhua’nın artan ekonomik gelişimi belki de en çok eski, köklü endüstrilerin hızla yeni pazarlar bulmasında ve makineleşme ve otomasyona geçmesinde açıkça görülmektedir. Özellikle yünlü eşya sanayindeki büyüme oldukça dikkat çekicidir. Şunhua’nın daha önce koyun yünü eğirme yapan küçük ve verimsiz bir değirmeni vardı. 1980’li yılların sonlarından bu yana Şunhua, koyun ve yak yününün yıkanması ve eğirilmesinde Çin’de önemli bir merkez hâline geldi. Şu anda hepsi yeni teknolojiyle yeniden sermayelendirilmiş ve tümü yerli Salar Türkü tarafından yönetilen beş büyük ölçekli işletmeye sahip. Bu yeniden yapılandırılmış ve canlandırılmış endüstri, Avrupa ve Kuzey Amerika’ya ihraç edilmek üzere lüks ürünler de dâhil olmak üzere çeşitli ürünler üreten fabrikalarla Şunhua’nın zenginliğine önemli ölçüde katkıda bulundu.

Yünlü ürünler endüstrisi bir yana, makineleşme ve otomasyon, dinî kumaşlar, şapkalar ve nakışlar üreten, bazıları Salar Türklerine özgü, bazıları ise daha geniş Müslümanlara uygulanabilir olan eski endüstrilere de geldi.

Çinghay Eyaleti'ndeki yerel yönetim ve yerel parti devletinin idaresine azınlık uyrukluların katılımı, eyaletin çoğu azınlık uyrukluların ikamet ettiği alanlar hâlinde organize edilmiş olmasına rağmen çok değişkendir. Açıkça görülüyor ki, azınlık millet temsilinin derecesi yalnızca her grubun Çin parti devletiyle ilişkisinin değil, aynı zamanda o grubun kendini ifade etmesinin de bir fonksiyonudur. Şunhua İlçesi örneğinde, 2002 yılında Çin Komünist Partisi, yerel yönetim, yerel halk kongresi ve yerel Çin Halk Temsilcisi Konferansı için liderlik pozisyonlarında bulunan on dokuz kişi vardı. Bunlardan dokuzu Salar Türkü, ikisi Tibetli, ikisi Hui ve altısı Han Çinlisiydi.

Bu oranlar, bir bütün olarak nüfustaki göreceliklerle karşılaştırıldığında Salar Türkleri ile Çin devleti arasında zaman zaman huzursuz bir ilişki olabileceğini de ortaya koyuyor. Bu oranlar aynı zamanda etkileşimin Şunhua'nın kültürel coğrafyasında hatta ilçe dışındaki daha geniş çevrede yattığını anlamının bir anahtarıdır. Her ne kadar Çin İmparatorluğu ve hatta Gansu-Çinghay sınır bölgesinde yaşayan Çinliler için dünyanın bu kısmı her zaman en uç çevre olarak görülse de diğer yerel halklar için durum bundan çok uzaktı. Özellikle yerel Müslümanlar için Hezhou bölgesi, 17. yüzyılın sonlarından itibaren İslami öğrenimin önemli bir merkeziydi. Gansu'da Şunhua sınırının hemen karşısındaki Hezhou (şimdiki adı Linxia), "Küçük Mekke" olarak biliniyordu ve Çin devletinin Lanzhou (Gansu Eyaleti'nin başkenti) ve Xining'i "Vahşi Batı" olarak gördüğü zamanlarda sınır kasabaları İslam medeniyetinin merkeziydi. Şunhua'nın konumu için güncel bir haritaya bakmak dikkati yeni eyalet sınırlarına odaklayabilir ancak Xining ve Çinghay Eyaleti hâline gelen bölgenin geri kalanıyla olan etkileşimi, birçok açıdan zaman içinde Salar Türklerinin Linxia Bölgesindeki İslam dünyasıyla ana kültürel iletişiminden daha az önemli olmuştur (Lipman, 1996, p. 97).

Hezhou'nun İslami nüfuzu öyle büyüktü ki yakın çevresinin ötesindeki hareketlerle hızla etkileşime girmeye başladı. İslam dünyasının entelektüel merakla, maneviyat ve sosyal aktivizmle ilgili yeni fikirlerle dolup taşıdığı bir dönemde Yemen ve Arabistan'dan gelen, doğası gereği dinî olduğu kadar siyasi mesajlar da içeren yeni öğretiler Hezhou çevresindeki bölgelerde yayılmaya başladı. Başlangıçta Çin devletiyle doğrudan çatışmadan çok, yerel İslami topluluklarda dinî ve siyasi şiddet oldu. Salar Türklerini Çin devletiyle çatışmaya sokan şey herhangi bir dinî fikirden ziyade yerel toplumun istikrarsızlaştırılmasıydı. Çing İmparatorluğu düzeni yeniden sağlamak için harekete geçtiğinde her zaman çok sert davrandı,

böylece şiddetin daha da yüksek düzeyde olmasına neden oldu. Bu, Şunhua ve Salar (Lipman, 1997) merkezli olarak hem 18. hem de 19. yüzyıllarda tekrarlanan bir şiddet modeliydi ve bu muhtemelen Salar Türklerinin gaddarlık ve şiddet konusundaki itibarının büyük bir bölümünü açıklamaya yardımcı oluyor.

İslam'ın Şunhua'ya tüm Çin'de olduğu gibi 13. yüzyıldaki Moğol fetihleri sırasında geldiğini varsaymak mantıklı görünüyor. Pek çok Müslüman Yuan Hanedanlığı'na hizmet etti ve çok sayıda Müslüman Gansu'nun yakın bölgelerine yerleştirildi. 17. yüzyılın ortalarına kadar Şunhua'daki İslami sosyal ve politik yaşam, bireysel topluluk ve camiye odaklanıyordu. Bu durum Müslüman dünyasının başka yerlerinde olduğu gibi toplumlar üstü ve çoğunlukla oldukça rekabetçi düzenler yaratan, hem mistisizm hem de aktivizm hareketi olan Sufinin etkisiyle değişmeye başladı. İlk Sufi savunucularından biri olan Muhammed Yusuf, 1640'lı yılların sonlarında Şunhua'yı ziyaret etti ve Salar Türklerini dönüştürdü (Mi, 1982).

18. yüzyılda Hezhou Bölgesi'ndeki bazı Müslüman vaizler ve âlimler hac ve eğitim amacıyla Orta Doğu'ya seyahat etmeye başladı. Bunlardan en karizmatik olanlarından biri, dönüşünde Ramazan ayında namaz ve yemek yemenin doğru düzeni hakkında bir dava başlatıp kazanarak önemli bir tanınırlık kazanan ve özel fikirleri (Khafiya olarak bilinir) nedeniyle takip edilen Ma Laichi'ydi. Ma Laichi'ye göre akşam namazından sonra akşam yemeğinin yenmesi şeklindeki mevcut uygulamanın aksine akşam namazından önce yemek yemek daha uygundu (Trippner, 1964, p. 264). 1750 yılında Ma Laichi, Salar Türklerine Khafiya öğretilerini ve uygulamalarını benimsetmede başarılı oldu.

Benzer fakat biraz daha sonra gelen bir diğer gezgin Ma Mingxin, 1761 yılında Ma Laichi'nin "Eski Öğretisi"nin aksine Jahriya-"Yeni Öğreti" olarak bilinen Sufi canlanmasına ilişkin daha radikal ve hoşgörüsüz fikirler getirerek geri döndü. Onun Şunhua'daki etkisi aşırı toplumsal şiddete yol açmaktı. Söz konusu olan, dinî kurumların zenginlik ve varlıklarına erişim ile din değiştirenlerin ve onların topluluklarının kontrolüydü. Hukuk davalarının sayısındaki artış ve iki okul arasındaki sokak kavgalarının görülmesi, Çing hukuk sürecini 1781 yılında Şunhua'ya taşıdı. Yeni Öğretiye yasa dışı ilan etme ve sosyal güvenliğe bir tehdit olarak topluluklarını dağıtma kararı yalnızca şiddeti tırmandırdı. Su Fortythree (Su Sishisan) komutasındaki bir grup Salar isyan bayrağını kaldırdı ve Hezhou'yu ele geçirdi. Gansu Valisi isyanla ilgilenmek için Hezhou'ya yetkililer gönderdiğinde Su Fortythree onları öldürttü ve karşılığında Lanzhou'ya yürüdü. Daha sonra birçok durumda olduğu gibi Salar isyancıları Lanzhou'yu kendilerinden uzaklaştırmayı başardılar ve bir kuşatmanın ardından Çin devletinin yerel olarak yetiştirilmiş güçleri (diğer Müslümanlar da dâhil) tarafından yenilgiye uğratıldılar (Mi, 1983; Mi, 1982, p.

17). Yüz yıldan biraz daha uzun bir süre sonra, 1894-95 yılları arasında “Yeni Eski Öğreti” ile “Yeni Yeni Öğreti” taraftarları arasındaki davalarda artış olduğunda benzer olaylar tekrar yaşandı. Sufi taraftarları arasındaki çatışma kutupları ve toplumsal şiddetteki artış, Çing’deki yasal sürecin ikincisinin lehine sonuçlanmasına yol açtı (Lipman, 1997, p. 142).

Çing’in düşüşünden sonra Salar Türkleri, yalnızca Müslüman Çin’in gelişiminde değil, aynı zamanda Çin devletinin gelişiminde de daha merkezî bir rol oynamaya başladı. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Çin devletine karşı İslami direnişin devam eden hayal kırıklıkları en azından bazı eylemcilerin zihninde yerini daha fazla Çin-Müslüman kimliğinin ve eylem planının inşasına bıraktı. Bunlar kısmen dinî ve entelektüel yapıdaydı ama aynı zamanda 1928 yılında başkenti Xining olan Çinghay Eyaleti’nin kurulmasıyla tamamlanan, Çin-Müslümanlar için yarı özerk bir siyasi sistem fikrini de ürettiler. Bunun başlıca savunucusu, Müslüman Hui Ma Qi, bir zamanlar Xining’in Çing Komutanı ve ardından eyaletin ilk valisi olan yerel savaş ağası. 1931 yılında onun yerine daha önce bölgenin önde gelen yetkilisi olduğu Şunhua ve Hualong İlçelerinde sağlam bir destek tabanına sahip olan oğlu Ma Bufang geçti. Pek çok Salar Türkü, özellikle orduda Ma Bufang’ın yanında hizmet etti ve o, Salar Türklerinin panteonunda önemli bir figür olmaya devam ediyor.

Ma Bufang’ın Çinghay Eyaleti’nin kurulmasına izin veren cumhuriyetçi hükûmet ile olan ilişkisi, onu iç savaşta sıkı bir şekilde milliyetçi partinin safına yerleştirdi ve Çin Komünist Partisi, Çin Halk Cumhuriyeti’nde ve Çin’de iktidara geldiğinde Salar Türkleri de eşit derecede sıkı bir şekilde dışarıda kaldı. Halk Kurtuluş Ordusu (PLA) 1949 yılının sonlarında Çinghay’a taşındı. Eyalet güvenlik altına alındıktan sonra Çin Komünist Partisi, kendi yorumuna göre Ma Bufang’ın daha insanlık dışı siyasi davranışının aksine insani yüzünü göstermek istedi. Ma Bufang’ın esir aldığı askerlerini veya tutukladığı Ma Bufang rejiminde görev yapmış sivilleri hapisanede tutmak yerine, herkes topluma geri bırakıldı. Bunun ciddi bir hata olduğu ortaya çıktı, çünkü aynı kişiler daha sonra şiddetli direniş bayrağını kaldırdılar. Özellikle Şunhua’da yeni rejime karşı bir dizi ciddi saldırı yaşandı. Bunlardan en başarılı olanı 1951-52 yılları arasında Han Yimu tarafından yönetildi. Tamamı daha önce Ma Bufang’da görev yapmış olanlardan oluşan kuvvetleri, doksan Halk Kurtuluş Ordusu askerinden oluşan yerel garnizonu kuşattı ve onları yok etti. Şunhua’yı geri almak için çok daha büyük bir Halk Kurtuluş Ordusu kuvveti gönderildi ve Han Yimu, gerilla olmak için ilçe kasabasını terk etti (Zhang, Jia and Guo, 1996, p. 150).

Han Yimu’nun direniş eylemi on yılın sonuna kadar devam etti. 1958 yılında, çoğu Ma Bufang’a sadık kalan Salar Türklerinin isyanına liderlik etmek için yeraltında çalışmaktan çıktı

ve o zamanın daha geniş Tibet ayaklanmasıyla birlikte ve onunla uyum içinde Çin devletine bir saldırı düzenledi (Chen Yunfeng, 1991, vol. 1, p. 92). Şunhua’da birlikleri ve yerel Salar Türklerini toplarken “Yarın Şunhua’yı, iki gün sonra Lanzhou’yu ve üç gün sonra da Pekin’i alacağız” dediği biliniyor. Sonunda yakalanıp Pekin’de yargılanmak ve infaz edilmek üzere götürülürken belki de uydurma bir şekilde Çin’in büyüklüğü ve ölçüğü hakkındaki yanlış anlamasını yansıttığı söyleniyor: “Çin’in nüfusu, Çinghay’ın yaklarından daha fazla.”

1950’li yıllarda Şunhua’da yaşanan isyanlar, Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1958 ve sonrasında Salar Türklerine yönelik her bakımdan ciddi bir baskı başlatmasına yol açtı. Salar topluluğunun liderlerini oluşturduğu düşünülen kişiler hapsedildi veya idam edildi. Erkek nüfusun yaklaşık %10’u toplandı ve Çinghay’ın başka yerlerindeki “çalışma yoluyla reform” kamplarına gönderildi. Salar dilinin kullanımı teşvik edilmedi ve dinî ifadeler büyük ölçüde bastırıldı. İlk yerleşimcilerle birlikte Semerkant’tan Şunhua’ya geldiği ve daha önce Alitiuli Camii’nde saklandığı söylenen 13. yüzyılın başlarından kalma el yazısıyla yazılmış bir Kur’an (dünya çapında sadece üç taneden biri) “güvenli saklama” için Pekin’e götürüldü. Söylemeye neredeyse gerek yok devletin Salar Türklerine karşı uyguladığı önlemler başarılı olmadı ve sadece Salar Türklerinin dinî ve sosyal uygulamalarını yeraltına ve gözden uzak hâle getirdi.

Baskılar yirmi dört yılın büyük bölümünde devam etti. 1980’li yılların başında Pekin’deki Çin Komünist Partisi’nde reform gündemi ortaya çıkmaya başladığında yakın geçmişte muhalefetini göstermiş olan Salar Türkleri gibi tüm azınlık milletlerine yönelik yeni bir yaklaşım benimsendi. Daha hoşgörülü yaklaşım neredeyse kesinlikle ekonomik rasyonalizmin ihtiyaçlarına yönelik pragmatik bir yanıtı. Bununla birlikte özellikle de 1950’li yıllardaki isyanlara karıştıkları için tutuklananların birkaçı (“liderler” olarak tanımlananlar) dışında hepsi affedildiğinde Şunhua’da ihtiyatlı bir şekilde memnuniyetle karşılandı. Bunlar arasında hâlâ “çalışma yoluyla reform” kamplarında bulunanların yanı sıra diğer devlet güvenlik kurumlarından serbest bırakılanlar ya da daha sonra ölen ya da idam edilenler de vardı. Tam dinî ifadeye bir kez daha izin verildi, Alitiuli Camii’nin Kur’an’ı Pekin’den iade edildi (1982 yılında) ve yerel camiler yeniden tamamen faaliyete geçti. Salar Türk cemaati kurumları yeraltından ortaya çıktı ve aslında bazı durumlarda dinî ürünler üretenler gibi yeni ekonomik girişimlerin temeli hâline geldi.

Aynı zamanda, Salar Türklerinin Çin Halk Cumhuriyeti ile daha olumlu bir ilişkiyi kabul etmesi bazı ülkelerde hem temkinli olmayı hem de (daha yakın bir entegrasyon yerine) bir arada yaşamayı sürdürüyor. Küçük bir direniş eylemi, Salar dili için devletin sağladığı yeni alfabeyle benimsemeyi toplumsal olarak reddetmek anlamına gelmişti. Salar Türkleri etkili bir şekilde üç

dili kullanır: rutin olarak konuştukları ancak Çince karakterlerle yazılmış ve hâlâ da öyle kalmaya devam eden Salar konuşma dili, pek çok Moğol ve Türk etkisi taşıyan Linxia Çincesi ve dinî amaçlarla kullanılan Arapça. 1980’li yılların başında Çin Halk Cumhuriyeti Hükûmeti Merkezî Milletler Komisyonu’nun talimatıyla Çinghay Milletler Koleji’nden Profesör Han Jianye, Şunhua’da yaygınlaştırılan yeni bir Salar alfabesi tasarladı (Han, 1988, pp. 46-79). Herhangi bir kabul görmedi ve bir fikir olarak sessizce rafa kaldırıldı. Bir başka örnek ise okul deneyimidir. Şunhua’daki devlet okulu kayıtları Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki en düşük okullardan bazılarıdır. Bunun önemli bir nedeni, Kuzeybatı’daki diğer Müslümanlar gibi Salar Türklerinin de okulda cinsiyet ayrımı yapılmasını tercih etmeleri ve camiye bitişik medreseler aracılığıyla çocuklarına daha fazla din eğitimi verilmesini tercih etmeleridir.

Sürgün Efsanesi

1950’li yılların başında milletlerin mevzuat içine alınması sürecinde Salar Türkleri sürgün olarak tanımlandı ve mevcut tüm kanıtlar çağdaş Salar Türklerinin kalıcı sürgündeki bir halk olarak statülerine tutkuyla inandıklarını gösteriyor. Resmî ve daha az resmî yayımlanmış açıklamaların tümü, Orta Asya’dan sürgün edilen Salar Türklerinin kökenlerini vurguluyor. Şunhua’yı ziyaret edenlerin hepsi benzer bir tanıtımla karşılaşıyor ve Salar Türkü iş adamları ve yetkililerinin diğer Çinli veya dışarıdan ziyaretçilerle milletleri veya etnik kökenleri tartışılırken genellikle ilk bahsettiği şey sürgün gerçeği oluyor. Daimi sürgün kavramını güçlendiren inanç sistemlerinin ilginç tarafı ise Çin uygarlığına katılım duygusu ve hatta Çin devleti vatandaşı olma duygusudur. Bu durum, yazılı Çince karakterlerin kullanılması ile de kanıtlanmıştır.

Bu görünürdeki tutkulu inancın ve bu inancın açık bir şekilde dile getirilmesinin bir nedeni, tam da sürgün olgusunun 1950’li yılların başındaki Salar Türkü tanımının merkezinde yer alması olabilir. Bu, Salar Türklerinin kökenlerine ilişkin herhangi bir açıklamayı kuşatan şüpheleri ve tartışmaları geçersiz kılan bir kesinlik ve bilinç sağlar. Eldeki resmî verilere göre, şu anda Salar Türkü olarak bilinen kişilerin Şunhua’ya ne zaman geldikleri, nereden geldikleri ve gerçekte “onların” kim oldukları belirsizlik taşımaktadır. Tarihî kaynaklara bakıldığında yerel toplum, geleneklere ilişkin bilimsel gözlemler ve hatta yerel halk hikâyeleri, Salar sürgünü fikrini Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşundan çok öncesine dayanan bir kamu inancı olduğunu gösteriyor. Bu, 1950’li yıllarda daha açık bir şekilde ifade edilmiş ve 1980’li yılların başından bu yana Salar Türklerinin yeniden canlandığı son dönemde daha tutkuyla sürdürülmüştür.

“Salar” isminin kaydedilen ilk kullanımı Çing kayıtlarında görünüyor. Yerel hakimler, ilk Sufi Muhammed Yusuf’un 1640’lı yılların sonlarında Hezhou ve çevresine yaptığı ziyaretin etkisini

anlatırken onun Salar Türklerinin din değiştirmesindeki etkisini anlattılar (Mi, 1982; Lipman, 1997, p. 59). Salar Türklerinin (ister bu isimle ister başka bir isimle) o dönemde yerleşik bir yerel unsur olarak kabul edildiğini varsayarsak bu olaylar Şunhua'daki varlıklarının 1949 yılının bir veya iki yüzyıl öncesine dayandığını gösterebilir. 1950'li yıllarda Salar Türklerinin devlet tarafından tanınan bir vatandaşlık olarak tanımını takip eden daha yeni hesaplar, 1370 civarında bir yere varışın daha erken ve daha kesin bir tarihini kabul etmeye başladı (For example, Salazu jianshi bianxiezu, 1982, p. 9). Yine de önceki kaynaklar, Salar Türklerinin neden bu isimle anıldığına veya bu isimle anıldığına dair herhangi bir açıklama sunmuyor.

Salar Türklerinin mevcut sürgün söylemi, Çin Halk Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yere sahiptir (Gong, 1981; Salazu jianshi bianxiezu, 1982; Chen and Fan, 1988; Ma, 1999). Semerkant bölgesinden sürgün edilmeye ilgili temelde aynı hikâyenin daha karmaşık versiyonları, her ne kadar daha önce ayrı ayrı ilişkilendirilen farklı unsurları da içerse de daha sonra Salar Türkü halk masalları ve kültürüne ilişkin diğer açıklamalarda detaylandırılmıştır. 1980'li yılların sonlarında Han Fude ve Han Derong, Salar Türklerinin kökenleri hakkında (atıf yapmadan) böyle bir halk masalını kaydettiler -Deve Baharı (Han ve Han, 1988)- ve diğer kaynaklarla ilgili diğer yerel öykülerden ve halk uygulamalarından büyük ölçüde yararlanmışlardır.

Han Fude ve Han Derong ile ilgili veya onlarla bağlantılı olarak Salar Türklerinin kökenine ilişkin bu hikâye, Semerkant'taki iki kardeş Kharimang ve Ahmang (Gallima ve Akhma) ile başlar. Köy muhtarının kendilerine karşı uyguladığı ayrımcılık nedeniyle memleketlerindeki yaşamın çekilmez hâle geldiğini hissettiler ve daha uygun bir yere gitmeye karar verdiler. Çeşitli akrabalar, aşiret mensupları ve muhtemelen köyden başka kişiler eşliğinde köyden yola çıktılar. Yanlarına hamallık için beyaz bir deve, kendi köylerinden bir kase toprak, bir çaydanlık su ve Kur'an'ın bir kopyası aldılar. Yolculuk uzun ve zorluydu ve birçok dağ sırasını ve nehri geçmeyi gerektiriyordu. Doğuya, günümüz Sincan'ına, günümüz Gansu'suna ve ardından günümüz Ningxia'sına doğru ilerlediler. Oraya vardıklarında batıya doğru döndüler. İki kardeşin memleketlerini terk etmesinden bir süre sonra, boy üyeleri, köylüler ve akrabaları (toplamda yaklaşık kırk beş kişi) onları takip etmeye karar verdi. Onlar da zorlu bir yolculuk geçirdiler ama kardeşlerin izlerini takip etmek yerine tam olarak Çinghay Gölü'nün güneyine gittiler. Bu gruptan birkaç kişi oraya kaçtı ancak diğerleri devam etti ve sonunda Kharimang ve Ahwang ile Mengda'nın bugünkü Şunhua İlçesinde buluşmayı başardılar ve oradan Alitiuli'ye geçtiler.

Herkes Alitiuli'ye vardığında hepsi bitkin düşmüştü ve deve de yorgun, aç ve susuz kalmıştı. Dinlenme çağrısı yapıldı. Gece yarısı Kharimang uyandı ve devenin ortadan kaybolduğunu gördü. Herkesi uyandırdı ve deveyi aramaya gittiler. Şafak vakti onu bulamamışlardı ama artık çok susamışlardı. Su ararken devenin bir pınarın yanında taşa dönüştüğünü ve ağzından su çıktığını gördüler. Gezileri sırasında deveye iyice bağlanan gezginler için bu durum şok etkisi yarattı. Kharimang, yanlarında getirdikleri Kur'an-ı Kerim'i alarak deve ve kendileri için Allah'tan bereket diledi. Daha sonra kaynak suyunu içtiler ve bunun kabul edilebilir olduğunu gördüler. Alitiuli'deki su ve toprağı, yanlarında getirdikleri su ve toprakla karşılaştırdılar ve hem bunların aynı olduğuna hem de Allah'ın onlara yerleşecek güzel bir yer bulma konusunda yardım ettiğine karar verdiler. Bu halk masalına göre tarih, Ming Hanedanlığı'nın Hongwu Hükümdarlığının üçüncü yılında (7 Haziran 1370) beşinci ayın on üçüncü günüydü.

Salar Türklerinin menşe mitleri çeşitli uygulamalara da yansımıştır. Özünde, 1920'li yıllara kadar Şunhua'nın Mengda (Munda) köyündeki düğün kutlamalarının bir parçası olarak düzenli olarak oynanan ancak daha sonra köy temelli bir performans olarak ortadan kaybolan Deve Oyunu vardır (Ma and Stuart, 1996, pp. 287–98). Salar Türklerinin Şunhua'ya nasıl geldiği ve yeniden nasıl canlandığı görüşleri ile Salar kültürü ile ilgili uygulamalar 1958 yılından 1982 yılına kadar yasaklanmıştır. 74 yaşındaki bir Mengda yerlisinin anısına dayanan bir versiyon 1994 yılında Şunhua Salar Özerk İlçesinin kuruluşunun 40. yıl dönümü kutlamalarında yeniden canlandırılmıştır. Oyunda, Moğol (gezinleri karşılayan yerel halkı tasvir etmek için) Kharimang ve Ahmang kardeşleri temsil eden ve kendilerini “ters yüz edilmiş bir havluyla” örterek deve oynayan iki oyuncu vardı. Biri, devenin kafasını temsil edecek şekilde kol kolunu havada tutarken partneri, kuyruğu temsil etmek için diğer kol kolunu arkadan indiriyor. Başları devenin hörgücüne benzer şekilde kürkün altından dışarı çıkar”.

Deve Oyununun aksiyonu oldukça sınırlıdır ancak esas olarak kardeşlerin Moğol'a yaptıkları zorlu yolculuğu ve Semerkant'tan Mengda'ya kadar durdukları tüm yerleri anlatmasını sağlar. İlginç bir şekilde Camel Play'in bu versiyonunda kardeşlerin doğuya, Şunhua'ya dönmeden önce Ningxia'ya kadar seyahat etmeleri gerekmiyor. Yanlarına çok az şey alarak nasıl gittiklerini anlatıyor ama Kur'an'dan ve “yüce” beyaz devenin taşıdığı toprak ve sudan söz ediyor. Sonra Allah'ın onları Şunhua'ya nasıl yerleştirdiğini ve deveyi taşa nasıl çevirdiğini anlatıyor. Ancak daha sonra bir düğündeki performansla ilgili olarak izleyici pozisyonuna geçtiğini anlatıyor. Moğol, Kharimang'a misafirleri eğlendirmek için deveyi gezdirmesini önerir. Kharimang, “Devem taşa dönüştü. Semerkant'tan yemek yemedikçe ayakta duramaz, dans edemez” diyor ve ekliyor: “Devemiz hurma, mantı ve kızarmış ekmeği yedikten sonra

ceviz sıcıyor”. Bu, düşün ev sahibi ve damadın deveye (ve muhtemelen oyunculuk ekibine) yiyecek getirmesinin anahtarıdır ve gösteri, devenin ilerlemesi ve seyirciye ceviz yağdırmasıyla sona erer.

Belgesel tarih araştırmalarından elde edilen ve birbiriyle çelişen çeşitli alternatif açıklamalar da en azından Salar kökenlerine ilişkin açıklamaların daha ayrıntılı bir şekilde detaylandırılmasında yolunu bulmuş gibi görünüyor. Bariz açıklamalardan biri, Yuan Hanedanlığı'nın kurulmasına sebep olan Moğol genişlemesinin yanı sıra İslam'ın bugünkü Sincan'dan Gansu'ya ve Ningxia'ya kadar olan bölgeye yayılmasıdır. Moğollar yanlarında hem askerleri hem de Müslüman olan idarecileri getirmişlerdi (Lipman, 1997, p. 32 ff).

1980'li yıllarda Çinghay Milletler Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı olan Mi Yizhi, Salar Türklerinin menşeyini Qaluer veya Saluer kökenli bir insana dayandırdı. Bu insanlar Yili Bölgesinde (bugünkü Sincan Eyaleti'nin kuzeybatısında) yaşayan bir Oğuz boyuydu. 9. ve 12. yüzyıllar arasında Saluer'in de aralarında bulunduğu Oğuz boyları Kuzey İran ve Doğu Anadolu'ya göç etti. Selçuklu İmparatorluğu döneminde (1055–1258) Salar halkı yerleştikleri bölgelerden zorla uzaklaştırılarak ayrıştırıldı. Çoğu batıya doğru göç etti ama bugünkü Türkmenistan'ın bir bölgesinde kalanlar Türkmenler olarak bilinen halk oldu. Diğer Saluerler 1370 ile 1424 yılları arasında doğuya doğru ilerlemeye devam ederek Semerkant, Turpan Havzası (bugünkü Sincan'da) ve Gansu Koridoru bölgesinden geçerek Şunhua'ya ulaştılar (Mi, 1981, p. 63).

Mi Yizhi ayrıca Salar Türklerinin potansiyel kökenini sağlayan başka bir olası belgesel kaynağın altını çizdi. Kullanılabilecek çeşitli açıklama ve yaklaşımları değerlendirirken Huilerin kökenlerini inceleyen Kaşgar'da Molla Süleyman tarafından yayınlanan 1917 tarihli bir kaynaktan bahsediyor. Bu, günümüz Türkmenistan'ında Salark yakınlarında yaşayan iki kardeş Kharamang ve Akhmang'ı ifade ediyor. Mi Yizhi'nin metinsel referansının ötesinde kimliği belirsiz kalan bu kaynağa göre, iki kardeş kabilelerinin yüz yetmiş üyesiyle birlikte doğuya, şu anda Çinghay olan bölgeye taşındı (Mi, 1986, vol. 1, p. 295).

Şunhua'daki sözlü uygulama da aynı derecede kafa karıştırıcıdır ancak bu da köken mitinin detaylandırılmasına çeşitli şekillerde katkıda bulunmuş gibi görünmektedir. 21. yüzyılın başında Xining ve Şunhua'daki çeşitli Salar Türkleri, Doğu'ya gelen orijinal göçmen Salar Türkleri için on sekiz kişiden yüz seksen haneye kadar değişen farklı rakamlar sağlıyordu. Kharimang ve Ahmang civarındaki sürgün hikâyesinin diğer versiyonlarında devenin taş dönuşmesi ve Alitiuli'deki bir kaynaktan beslenen küçük bir gölün dibine batması anlatılıyor. Nitekim çok da uzak olmayan bir geçmişte söz konusu göl özellikle inananların gölün dibindeki

taş deveyi görmelerinin mümkün olduğu söylendiği için duvarlarla çevrili bir parka dönüştürülmüştü. Daha az sadık olanlar için parka taştan bir devenin kopyası dikildi. Dahası Salar Türkleri çevreleyen sözlü uygulamalara ilişkin çok daha eski bir rapor, onların şiddet içeren davranışları nedeniyle köylerinden atıldıklarını gösteriyor; bu, sorunlu bir aileyle uğraşan endişeli bir muhtarın olumsuz tepkisinin anlaşılır olası bir nedenidir (Trippner, 1964, p. 247).

Bu tutarsızlıklar ve kafa karışıklıkları, Salar sürgünüyle ilgili mevcut spesifik açıklamalar üzerinde şüphe uyandırıyor ancak şu anda Salar olarak tanımlananların en azından bazı ataları için genel olarak sürgün veya göçle ilgili değil. Salar dili kesinlikle onaylanmış bir Türk diline sahiptir ancak aynı zamanda Çince ve Amdo Tibetçesinde önemli değişiklikler ve eklemeler de vardır (Dwyer, 1996). Salar Türklerinin menşei anlamadaki zorluklar, Çin Halk Cumhuriyeti'nin vatandaşlık statüsünün onaylanması için sunduğu katı gereklilikler nedeniyle gerçekte uzlaştırılmaz niteliktedir. Bu durumda özellikle Salar Türkü olanların tümü birkaç yüzyıl önce sürgüne gönderilenlerin mirasını ve soyunu paylaşmak zorundadır. Bu, soydan gelenlerden bazıları daha sonra Salar olarak anılacak olanların bazılarının Türki bölgelerden (Semerkant dâhil ancak yalnızca Semerkant değil) göçmenler olabileceği, diğerlerinin de birbirleriyle evlendikleri veya başka şekilde etkileşime girdikleri yerel halklar olabileceği gibi diğer olası açıklamaları hariç tutar. Bu aynı zamanda, artık Salar vatandaşlığının ana vatanının bir parçası olarak kabul edilen farklı köylerin farklı kökenlere ve deneyimlere sahip olabileceği ihtimalini de ortadan kaldırıyor. Geçmişte dış gözlemcilerin Çinghay-Gansu bölgesindeki karma kültürel ortamı yansıtan Salar Türklerinin karışık soyağacını vurgulaması anormal değildi: “Birçok kişi Salar Türklerini antropolojik olarak tanımlamaya çalıştı... Böyle bir girişimin değeri çok azdır... Salar Türkleri, en azından son iki yüz yılda Türklerin, Moğolların, Tibetlilerin, Çinlilerin ve Çince konuşan Müslümanların karışımından elde edilmiştir” (Trippner, 1964, p. 261).

Sosyal Aktivizm

Sürgüne gönderildiğine dair somut bir kanıt olmasa da bu ihtimale odaklanmak asıl noktayı kaçırmak anlamına gelir. Tarihsel doğrulukla ilgili sorular ilginç olsa da Kuzeybatı Çin'in çağdaş toplumunda Salar Türklerinin rolünü anlamakla pek alakalı değiller. 1980'li yılların başında başlayan Salar Türkleri kimliğinin yeniden canlanması pek çok bakımdan özellikle devlet sektörü sınırlarının ötesinde, oldukça yaygın bir ekonomik gelişmeyi teşvik eden ve kolaylaştıran açıkça yerelci kalkınma söylemlerinin ortaya çıkışının bir başka örneğidir. 1990'lı yılların başından beri Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomi politikasının özelliği insanın kendi

yereline (bazen doğduğu yere, bazen de sonradan yerleştiği yere) bağlılık duygusu, özellikle sınırlı devlet kaynakları göz önüne alındığında, esasen girişimciliği ve yatırımı teşvik etmek için harekete geçirilebilecek bir üretim faktörü hâline geldi (Oakes, 2000, p. 667; Goodman, 2002, p. 837).

Aynı zamanda Salar Türklerinin yeniden canlanması dikkat çekicidir çünkü (Çin Halk Cumhuriyeti'nin başka yerlerinde olduğu gibi) devlet tarafından başlatılmamıştır ancak açıkça daha sonra önemli ölçüde devlet desteği kazanmıştır (kanıt için bkz. Ma Chengjun, 1999). Dahası Salar davası, Çinghay'da özellikle sıra dışı bir durum; burada Çin Halk Cumhuriyeti'nin eyalet düzeyindeki yetki alanları arasında neredeyse benzersiz bir şekilde, eyalet ve yerelci söylemlerin teşvik edilmesi parti devletinin gündeminde genellikle yer almıyor (Goodman, 2004, p. 398). Din, dil ve Şunhua, iş birliği ve dayanışma duygularının güçlendirilmesinin ve bireyleri ekonomik aktivizme teşvik eden Salar kimliğinin geliştirilmesinin temelini oluturur. Sürgün de bu şekildedir. Bu durum da Salar Türklerinin orada doğup büyümüş olmalarına rağmen yaşadıkları ve faaliyet gösterdikleri bölgenin yerlisi olmamalarından kaynaklanan bir rekabet avantajına sahip olduklarına inanmalarına yardımcı oluyor. Kendilerini hem çevrelerindekiyle göre daha hareketli hem de toplumun gelişmesinde daha dinamik görüyorlar.

Salar Türklerinin istisnacılığına atfedilen durum, onların menşei, sürgün meselesi ve sosyal ve ekonomik aktivizm arasındaki bağlantı hem Salar toplum liderleri hem de iş adamlarıyla yapılan röportajlarda 2001–2003 yılları arasında sürekli temalardı. Bu röportajlardan alınan aşağıdaki örnekler yalnızca Şunhua'nın değil, aynı zamanda Çinghay ve Çin'in Kuzeybatısının gelişimindeki Salar aktivizminin ruhunu aktarıyor. Bu hikâyeler, topluluk liderleri ve iş adamları arasında bulunabilecek motivasyonların yanı sıra aktivizm ve liderliğin de kanıtını sunuyor. Özellikle, bireylerin özel bir Salar Türkleri “yabancı” statüsü anlayışından yola çıkarak aktivizme ilerlediklerini vurguluyorlar; Salar Türklerinin fiziksel hareketliliğini ve dış görünüşünü vurguladı ve daha geniş bir pazar için dinî eserler de dâhil olmak üzere yerel ürünler geliştirdik. Burada ele alınan son iki röportaj (biri bir Salar halk bilimciyle, diğeri bir kadın girişimciyle) Salar kimliğinin oluşumunun iç dinamiklerine ışık tutması bakımından da ilgi çekicidir. Salar Türkleri kimliğinin şekillendirilmesine yönelik yaklaşımları, onun derinlere kök salmış sosyal köklerinden ziyade şekillendirilebilirliğini güçlü bir şekilde ortaya koyuyor.

Yönetici Ma, “Gençliğimden beri girişimciyim” dedi. Onun grup şirketi artık Çinghay ile Tibet Özerk Bölgesi arasında gidip gelen on iki kamyonla sahip bir nakliye şirketinin sahibi ve her biri Şunhua, Xining ve Ping'an'da (Dalai Lama'nın Xining'in hemen doğusundaki doğum yeri) olmak üzere üç oteli var. Küçük yaşta Çinghay, Tibet Özerk Bölgesi, Gansu ve Ningxia'da

kıyafet ve gıda ürünleri satan bir tüccardı. 1980’li yıllarda ve 1990’lı yılların başında bu faaliyetlerden elde ettiği parayla otellere ve kamyonlara yatırım yaptı. Başarısının sırrı sorulduğunda ise Salar Türklerinin büyük ruhundan ve yüksek enerjisinden bahsetti. “Sürgün tarihimizin açıkça gösterdiği gibi Salar Türkleri çok acı çekse de yine de refaha kavuşabilir” dedi. Bu, görüşülen diğer kişiler tarafından hem açık hem de örtülü olarak tekrarlanan bir mesajdı.

Bunlardan biri başka bir Ma’ydı, bu kez köy Çin Komünist Partisi şube sekreteri ve köyünün uzun süredir lideriydi. 1980’li yıllara kadar Şunhua’da bir köylü olan o, köylü kardeşlerini ekonomik hedefler için harekete geçirmek amacıyla Salar Türklerinin yeniden canlanmasının bir parçası olarak sunulan fırsatlardan yararlanan ilk kişilerden biriydi. Köyünde ekilebilir arazi sınırlıdır (kişi başına 0,5 hektardan az), bu nedenle köylü kardeşlerini Şunhua dışında ekonomik faaliyetlerle uğraşmaya teşvik etti. “Atalarımız Semerkant’ı terk etmek zorunda kaldılar, dolayısıyla iş için daha kısa süreli seyahat edebiliyoruz.” 1980’li yılların başında evinden ve komşu köylerden bir grup köylüyü Çinghay’ın başka bir yerindeki bir bakır madeninde ufak tefek işler yapmaya ve ardından Sichuan’da altın madenciliği yapmaya yönlendirdi. Köyün 215 hanesinden ellisi uzun yıllardır Şunhua dışında restoran işletiyor. Köyün 80 hanesi yazın çalışmak için ilçe dışına çıkıp kışın geri dönen tuhaf iş ekipleri oluşturdu. Buna ek olarak köyün dokuz hanesinin parası, insanları ve eşyaları Kuzeybatı’ya taşıyan kamyon veya otobüsleri satın alabilecek durumdaydı. Ma’nın kendisi oldukça zengin oldu, artık yedi oğlu var ve bir tuğla fabrikası açtı (2001).

Benzer bir hikâye yine bir köy lideri olan başka bir Ma tarafından anlatıldı. 1980’li yılların başından bu yana köyünün 310 hanesini o kadar başarılı bir şekilde yönetti ki şu anda sadece üç hane yoksulluk içinde yaşıyor. Mevcut ekilebilir arazilerde verim iyidir (hektar başına 1.000 kilogram buğday; köyde ayrıca dişbudak ve ceviz de yetiştirilir) ancak işlenebilir arazi çok azdır. Ma’nın etkisi ve köylülere iş bulmak için seyahat etmeleri yönündeki tavsiyeleri altında (işin kendilerine gelmesini beklemek yerine) köyde artık on iki özel kamyon veya otobüs var ve yaklaşık 100 köylü düzenli olarak Şunhua dışında çalışıyor. Bu köyden Xining’de çalışan yaklaşık 20 hane, Golmud’da 30 hane ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin kıyı şehirlerindeki lokantalardan sorumlu 30’dan fazla hane bulunmaktadır. Ma’nın işaret ettiği gibi “tarihsel olarak hareket etmeye alışkınız” ve “şimdi kıyı kentlerindeki Salar restoranlarının her biri yılda yaklaşık 50-60.000 yuan getirebilir [2002]”.

Yönetici Han, koyun ve yaklardan yün üretimine dayalı olarak Çinghay’ın en büyük şirketlerinden birini geliştirdi ve şirketin başarısını doğrudan Salar Türklerinin “dışarıdakiler”

olduğu ve bu nedenle çaba sarf etme konusunda her zaman bir adım daha ileri gitmeye istekli oldukları gerçeğine ve yeni teknolojiye uyum sağladıklarına bağlıyor. 1980’li yıllarda Müdür Han, Şunhua’da yün üretimiyle uğraşan küçük bir devlet kuruluşunun yöneticisiydi. 1990’lı yıllarda şirketi yeniden yapılandırdı, genişletti ve yerel bir kolektife dönüştürdü. Başlangıçta koyun yününe dayanarak-“Çinghay Şunhua koyunları ve onların yünleri en iyisidir” görüşüne göre-yak yünü üretimine yöneldi. Yeni ekipmanlar hakkında bilgi edinmek için Kuzey ve Kuzeybatı Çin’i dolaştı ve sonunda İtalya’dan sipariş etti. Şirket o kadar başarılı oldu ki 2000 yılında genel merkezini Xining’e taşıdı ve sadece İtalya ve Avrupa’ya değil aynı zamanda Kuzey Amerika’ya da ihracat yaptı. Birçok yeni Salar sanayicisinde olduğu gibi Yönetici Han’ın ekonomik aktivizme yönelik açıkça yerelci yaklaşımı, yalnızca yerel topluluğa iş ve ekonomik fırsatlar sağladığını vurgulamasına yol açmakla kalmıyor aynı zamanda toplumsal amaçlara önemli bir katkı olması da sağlıyor.

Ma Yitzhak (Yisihake) daha da büyük ölçekli bir girişimci ve Çinghay’ın en büyük özel girişimi olan ve Snow Lotus markasının Çin dışındaki kaşmir kazak giyenlerin aşına olduğu Xuezhou Sanrong Group’un fiili sahibidir. Bu, 1980’li yılların sonlarında Ma’nın önderlik ettiği bir kişisel gelişim çabası olarak kurulmuş, köy merkezli bir şirketti. Salar Türkleri geçmişinden ve yetiştirilme tarzından açıkça etkilenmiş olsa da diğer birçok görüşmeci gibi dünyaya dair içe dönük bir bakış açısına sahip değil. Belirttiği hedefi, “Avustralya’nın tarihini ve ekonomik büyümesini Çinghay’ın gelişimi için bir model olarak koyunun sırtına almak” idi. Kendi deyimiyle “Pastoral ürünler geliştirmek ve uluslararası pazarda iş kurmak için Salar Türkleri dinamizmini” uyguladı. Şirket artık dünyanın her yerine ihracat yapıyor ve hatta Avustralya’dan yün ithal ediyor. İlginç bir şekilde Ma Yitzhak, Xining’deki yetkililerin kendisine defalarca Şunhua’nın saldırgan bulduğu en gelişmemiş yerlerden biri olduğunu söyleme davranışlarını oldukça açık sözlü bir şekilde eleştirdi. Ma’ya göre, Şunhua’nın büyümesi 1989 yılından bu yana, Salar Türkleri sayesinde Çin’in Batı’sındaki en güçlü büyüme arasında yer alıyor. Aynı zamanda binaların ve teknolojinin insanların düşünce kalıplarından daha hızlı değiştiğini de kabul etti.

Başka bir yönetici olan Han, geleneksel Salar ürünlerini büyük ölçüde otomasyon yoluyla daha geniş bir pazara taşıyan bir Salar kumaş ve şapka üreticisinin genel müdürüdür. Şirket, 1990’lı yılların başında hayvansal ürünler (deri ve deri) üreten küçük bir köy fabrikasından doğdu. Han ve (Xining’deki merkez ofisi yöneten) babası, banka kredileri ve yerel yönetim desteği sayesinde artık Çin’in her yerine hatta Salar olmayanlara bile satış yaparak işi önemli ölçüde genişletmeyi başardılar. Azınlık milletlerinin ürünleri için oldukça büyük ve büyüyen bir pazar

olduğu anlaşılıyor. Üretimi nedeniyle fabrika, topluluk odağının merkezidir. Özellikle tasarımlar ve ürün fikirleri topluluk tarafından sağlanmaktadır. Han'ın kendi deneyimi daha önce Kuzey ve Güneybatı Çin'de bir tüccardı ve bunun kendisine Çinghay'daki çoğu insanın sahip olduğundan daha geniş bir bakış açısı sağladığını söylüyor.

Müdür Ma, Gaizi'de bir biber salçası üretim fabrikası işletiyor. Acı biber salçası üretimi, Gaizi'de rakip üç fabrikayla birlikte önemli bir endüstridir ancak Müdür Ma'nınki en büyüğüdür. Yakındaki beş köyden biber satın alıyor ve daha sonra Kuzeybatı Çin'de yaygın olarak pazarlanan üç ürün grubu üretiyor: Sığır eti tamamlayıcısı, dikenli dişbudak ezmesi ve Biber Salçası. Müdür Ma, rakiplerinin Siçuan, Anhui ve Gansu'dan geldiğini düşünüyor. Müdür Ma'ya göre fabrikanın başarısının sırrı, yerel toprakta ve benzersiz yerel iklimde yetiştirilen Şunhua biberinin mükemmelliği ve Salar halkının aktivizmidir. Aynı zamanda “biber üretiminin yoksulluğun bir parçası” olduğunu da kabul ediyor ve doğduğu köye yardım etmek için bir şeyler yapma ihtiyacından yola çıkıyor. “Atalarımızın buraya ilk geldiklerinde olduğu gibi biz de mevcut kaynaklarla elimizden gelenin en iyisini yapıyoruz.”

Han Zhanxiao, 1950'li yılların sonlarında Salar gelenek ve uygulamalarının bastırılmasından önce oldukça tanınmış bir Salar folklorcusuydu. Artık ailesiyle birlikte tören amaçlı Salar nakışlarının yanı sıra diğer Salar müzikal ve dünyevi eserleri de üretiyor. 1950'li yıllarda Şunhua'dan Pekin'e ve Merkezî Milletler Enstitüsü'ne giden bir müzik folklorcusuydu. Diğer şeylerin yanı sıra Camel Play'de uzman bir icracı ve yorumcuydu. Kültür Devrimi'nin sonunda bir süre hapis kaldıktan sonra Pekin Folklor Festivali'nde yeniden çalışmaya başladı ve bu festival onu Çin Halk Cumhuriyeti'nde gezdirdi. Sonunda emekli olup 1990'lı yıllarda Şunhua'ya döndüğünde “ulusumuzun yaratılması ve temsil edilmesi ihtiyacını” görmeye başlamıştı. Bu eksikliği özellikle İç Moğolistan'a yaptığım ziyaret sonrasında fark ettim. Salar kimliğini hem kendimize hem de dış dünyaya temsil edecek logolara ve sembollere ihtiyacımız var”. Aile folklor girişiminin gelişmesi de bunun bir sonucudur denilebilir.

Han Zenaibai (aynı zamanda Han Yulan olarak da bilinir) hem bir Salar Türkü hem de ilerici bir kadındır. Ancak tüm ilericiliğine rağmen kadınların rolü konusunda kökten dinci olan bir toplumda “yabancı”dır. Şu anda Şunhua'da ve hatta bir dereceye kadar ötesinde tanınmış bir girişimcidir ancak ilk olarak Salar toplumunun kadınların kendilerini sergilemesini şiddetle onaylamadığı bir dönemde bölgesel ve ulusal şampiyona takımlarında (1958–64) bir basketbol oyuncusu olarak adını duyurmuştur. Bununla birlikte, o zaman bile yerel bir ünlü hâline geldi ve hâlâ devam eden bir takma ad olan “Sekiz Numaralı Oyuncu” olarak biliniyordu. Şu anda Şunhua İlçesine bağlı Tangsaishan Tarım ve Hayvancılık Geliştirme Şirketi'nin sahibi ve

işletmecisidir; diğer girişimlerin yanı sıra oldukça büyük bir otele (Dağın Kızı-Salar'daki Saina'er-Jishizhen'deki Otel) ve birkaç koyun ve sığır sürüsüne sahiptir.

Gençliğinde açıkça bir erkek gibi görünen Han Zenaibai, kendisini kadınların sosyal meselelere katılması için daha fazla fırsat sağlama çabalarının ön saflarında görüyor. Röportaj yaptığında, Salar geleneklerinin önemini kabul etti ancak bunun kendisi için en önemlisi, Salar Türklerinin yapmak istedikleri her şeyi başarabileceği anlamına geldiğini ve başından beri tüm Salar geleneklerinin neden erkeklere ayrıcalık tanımak zorunda olduğunu anlayamadığını açıkladı. “(Reformun) en başında erkekler iş kurmaya başladı. Yabancı ülkelerde iş kuran kadınların olduğunu biliyordum ve denemek istedim. 1996 yılında Xining'deki Kalkınma Bankası'ndan 400.000 yuan almak için kendi başıma başarıyla başvurdum.” Çabalarından dolayı, Orta Çin Televizyonu'nun (CCTV) ‘Soldaki Sarı Nehir, Sağdaki Nehir Dalı’ dizisinde Salar kadın girişimcinin prototipi olarak kutsandı.

21. Yüzyılda Salar Türkü Kimliği

Reform dönemindeki değişikliklerin (özellikle din ve millet ifadesiyle ilgili olanlar) sunduğu fırsatlarla yeniden canlanan Salar Türkleri, son yirmi yılda Kuzeybatı Çin'de ve özellikle Çinghay Eyaleti'nde değişim için önemli bir ekonomik güç olarak ortaya çıktı. Salar topluluğu liderlerinin, bir bütün olarak toplumun veya bireysel olarak Salar Türklerinin atalarının bir zamanlar sürgünde oldukları gerçeğine ne ölçüde inandıkları mutlaka açık bir sorudur. Gerçekten de 1949 yılından önce bile Salar sosyalleşmesinin köklü bir parçası hâline gelmiş olabilir. Son yirmi yıla bakıldığında Salar kimliğinin Ortodoksluğu daha yoğun ve daha odaklanmış hâle gelmiş ve sürgün merkezli bazı önemli özellikler ortaya çıkmıştır. Hatta Salar Türklerinin kolektif ve bireysel olarak çeşitli şekillerde deneyimlerini ve kimliklerini Çin devleti içinde barış içinde çalışmalarını sağlayacak şekilde ifade etme ihtiyacını kabul etmeleri ve koşullar izin verdiğinde daha ileri gitmenin ekonomik avantajını görmeleri bile olabilir. Kısacası sürgün, Salar Türkleri için gerekli bir mittir; 20. yüzyıldaki tarihsel doğruluğu sorgulanabilir bir mitten çok insanlara kim olduklarını ve nerede olduklarını açıklayan, yaygın olarak benimsenen bir kamu inancı olan daha geniş anlamda bir mittir.

Genel olarak oldukça küçük topluluklara ve onların kültürlerine, daha geniş dünyayla daha fazla iletişim ve etkileşimin tehdit ettiği düşünülmektedir. Benzer şekilde ekonomik büyüme ve kalkınmanın yalnızca Çin Halk Cumhuriyeti parti devleti tarafından değil, genel olarak daha fazla homojenleşmenin etkenleri olduğu varsayılmaktadır. 1990'lı yılların başında Salar dilinin kullanımını inceleyen en az bir dil uzmanı, bu dilin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu savundu (Dwyer, 1994). Ancak Şunhua'da son yirmi yılda elde edilen kanıtlar, Salar

Türklerinde önemli bir canlanma ve daha güçlü bir toplumsal dayanışma duygusu olduğunu gösteriyor.

Bu olgunun açıklaması kısmen Çin Halk Cumhuriyeti'nde Kültür Devrimi'nin ardından o dönemin dinî gözlemler ve azınlık millet geleneklerine yönelik kısıtlamalarını ortadan kaldıran ve bunların uygulamalarında genel bir canlanmaya yol açan politika değişikliğine dayanmaktadır. Aynı zamanda, Salar Türklerinin yeniden canlanması, yerel sınırların açıkça ötesine geçen bir ölçekte topluluğun yenilenmesine de tanık oldu. Bu bağlamda, Salar perspektifinden bakıldığında sürgün mitinin oynayacağı bir başka önemli rol daha var. Salar Türkleri, kolektif acılarını ve “uzun yürüyüşlere” katılarak hayatta kalmalarını vurgulayan ilk insanlar olmayacaktı. Hem Yahudilerin hem de son zamanlarda Çin Komünist Partisi'nin deneyimi, bu tür göçlerin sonraki nesillere nasıl meşruiyet sağladığını ve inancın korunmasına nasıl yardımcı olabileceğini göstermektedir.

Gelecekte, mevcut dinamizmine rağmen, Salar Türklerinin yeniden canlanması nispeten kısa ömürlü olabilir. Ekonomik entegrasyonun ve iletişimin arttığı bir çağda, çeşitli kültürler arasındaki etkileşim, sinerji ve dönüşüm hâlâ tam olarak açıklanıp anlaşılması gereken yüksek profilli bir dizi süreçtir. Salar örneği, en azından kısa vadede ve Kuzeybatı Çin'de sosyal homojenleşme ve kültürel asimilasyonun mutlaka ekonomik büyüme ve entegrasyondan kaynaklanmayabileceğini öne sürüyor.

Sözlük

1 jin = 0,5 kilogram = 1,1 pound

1 mu = 0,06 hektar = 1/6 dönüm

1 yuan renminbi ¼ 0,12 ABD Doları ¼ 0,16 AUD\$ (yaklaşık)

Teşekkür

Bu makalede sunulan araştırma, Çinghay Eyaleti'ndeki ve özellikle Şunhua İlçesindeki birçok yerel halkın iş birliği ve yardımı olmadan gerçekleştirilemezdi. Katılımları şükranla karşılanmıştır. Bu makaleye yönelik araştırma, Avustralya Araştırma Konseyi'nin desteğiyle 2001-2003 yılları arasında Çinghay'da yürütülen bir projenin parçası olarak gerçekleştirildi. Çinghay Milletler Komisyonu'ndan Guo Jing'in yardımı; Ma Chengjun, Çinghay Milletler Enstitüsü ve Çinghay Üniversitesi'nden Ma Jianzhong'a da araştırmayı organize etmeleri nedeniyle minnetle teşekkür ederiz. Ne onlar ne de bu projeye bağlantılı olarak görüşülen kişiler bu makalede ifade edilen görüş veya yorumlardan sorumlu değildir.

Kaynakça

- Chen Binyuan (1986) *Ma Bufang jiazhu tongzhi Qinghai sishinian*, revised edition (Xining: Qinghai renmin chubanshe).
- Chen Yuanfang and Fan Xiangshen (1988) *Salazu* (Beijing: Minzu chubanshe).
- Chen Yunfeng, ed. (1991) *Dangdai Zhongguode Qinghai* (Beijing: Dangdai Zhongguo chubanshe).
- Cui Yonghong, ed. (1994) *Ma Bufang zai Qinghai 1931–1949* (Xining: Qinghai renmin chubanshe).
- Dikötter, Frank (1992) *The discourse of race in modern China* (Stanford: Stanford University Press).
- Dwyer, Arinne (1994) *The Salar of China*, in K. Borevi and I. Svanberg, *Uppsala Multiethnic Papers*, no. 32.
- Dwyer, Arrine (1996) *Salar phonology*, PhD Thesis, University of Washington.
- Ekvall, Robert (1939) *Cultural relations on the Kansu-Tibetan border* (Chicago: University of Chicago Press).
- Fei Xiaotong (1981) *Towards a people's anthropology* (Beijing, Foreign Languages Press).
- Gong Jinghan (1981) *Xunhua zhi* (Xining: Qinghai renmin chubanshe).
- Gong Yin (1992) Qinghai tusi, in *Zhongguo tusi zhidu*, pp. 1319–49 (Kunming: Yunnan minzu chubanshe).
- Goodman, David S. G. (2002) Structuring local identity: nation, province and county in Shanxi during the 1990s, *The China Quarterly*, no. 172, December, pp. 837–62.
- Goodman, David S. G. (2004) Qinghai and the emergence of the West: Nationalities, communal interaction, and national integration, *The China Quarterly*, no. 178, June, pp. 379–99.
- Guldin, Gregory E. (1994) *The saga of anthropology in China* (New York: M. E. Sharpe).
- Hahn, Rienhard F. (1988) On the origin and development of the Salar language, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung XLII(2–3)*, pp. 235–75.
- Han Deyan (1999) (trans. Ma Jianzhong and Kevin Stuart) The Salar *Khazui* system, *Central Asiatic Journal* 43(2), pp. 204–14.
- Han Fude and Han Derong, eds. (1988) *Salazu Minjian Gushi* (Xunhua: Xunhuaxian wenhuaguan).
- Han Jianye (1988) Xiandai Salayu, *Qinghai minzu yanjiu*, no. 1, pp. 46–79.
- Harrell, Stevan (1996) Civilizing projects and the reaction to them, in Stevan Harrell (ed) *Cultural encounters on China's ethnic frontiers* (Seattle: University of Washington Press).
- Hunsberger, M. (1978) *Ma Pu-fang in Chinghai Province*, PhD thesis, Temple University.
- Hunsberger, M R. (1994) *Ma Bufang zai Qinghai 1931–1949* (Xining: Qinghai renmin chubanshe).
- Li Xuewei and Kevin Stuart (1990) The Xunhua Sala, *Asian Folklore Studies* 49(1), pp. 39–52.
- Lin Lianyun and Han Jianye (1962) *Salayu gaikuang*, *Zhongguo yuwen*, no. 120, pp. 517–28.

- Lipman, Jonathan N. (1981) *The border world of Gansu, 1895–1935*, PhD thesis, Stanford University.
- Lipman, Jonathan N. (1984) Ethnicity and politics in Republican China: The Ma family warlords of Gansu, *Modern China* 10(3), July, pp. 285–316.
- Lipman, Jonathan N. (1991) Ethnic conflict in modern China: Hans and Huis in Gansu, 1781–1929, in Jonathan N. Lipman and Stevan Harrell (eds) *Violence in China: Studies in culture and counterculture* (Albany, NY: State University of New York Press).
- Lipman, Jonathan N. (1996) Hyphenated Chinese: Sino-Muslim identity in modern China, in Gail Hershatler, Emily Honig, Jonathan N. Lipman and Randall Stross (eds) *Remapping China: Fissures in historical terrain*, pp. 97–112 (Stanford: Stanford University Press).
- Lipman, Jonathan N. (1997) *Familiar strangers: A history of Muslims in Northwest China* (Seattle: University of Washington Press).
- Ma Chengjun (1990) Salaer geyao chutan, *Qinghai minzuyanjiu*, no. 1, pp. 82–88.
- Ma Chengjun (1992) Salazu wenxue chuyi, *Minzu wenxue yanjiu*, no. 2, pp. 81–84.
- Ma Chengjun (1992) Shilun Qinghai Yisilanjiao wenhuaquan, *Qinghai shehui kexue*, no. 5, pp. 95–101.
- Ma Chengjun, ed. (1999) *Xunhuaxian shehui jingji ke texu fazhan yanjiu* (Xining: Qinghai renmin chubanshe).
- Ma Jianzhong and Kevin Stuart (1996) “Stone camels and clear springs”: The Salar’s Samarkand origins, *Asian Folklore Studies* 55(2), pp. 287–98.
- Ma Mingliang (1984) Tantan Salayude xingchen yu Yisalanjiaode guanxi, *Qinghai minzu xueyuan xuebao*, no. 1, pp. 49–52.
- Ma Quanlin, Ma Wanxiang and Ma Zhicheng (1993) Salar language materials, *Sino-Platonic Papers*, no. 43.
- Ma Shengde (1994) Cong duiyi aoyinade xiaoshi kan Salazu yishu fazhan huanmande yuanyin, *Zhongguo Salazu*, no. 1, pp. 64–67.
- Ma Wei (1996) Salazu yu Zangzu guanxi shulue, *Qinghai minzu xueyuan xuebao*, no. 1, pp. 57–61.
- Ma Wei, Ma Jianzhong and Kevin Stuart (1999) The Xunhua Salar wedding, *Asian Folklore Studies*, vol. 58, pp. 31–76.
- Ma Wei, Ma Jianzhong and Kevin Stuart, eds. (2001) *Folklore of China’s Islamic Salar nationality* (Lewiston: Edwin Mellen).
- Ma Xueyi and Ma Chengjun (1989) *Salazu Fengsu zhi* (Beijing: Zhongyang minzu xueyuan chubanshe).
- Mackerras, Colin (1994) *China’s minorities: Integration and modernization in the twentieth century* (Hong Kong: Oxford University Press).
- Mackerras, Colin (1995) *China’s minority culture: Identities and integration since 1912* (New York: St Martin’s Press).
- Malu Yousoufu (1984) Jianlun Salazu minjian wenxue yu yuyanxuede guanxi, *Qinghai minzu xueyuan xuebao*, no. 1, pp. 63–65.

- Mi Yizhi (1981) Salazude lai yuan he qianxi tanshi, *Qinghai minzu xueyuan xuebao*, no. 3, pp. 59–66.
- Mi Yizhi (1982) Salazude lishi fazhan yu Yisalanjiaode guanxi, *Qinghai shehui kexue*, no. 1.
- Mi Yizhi (1983) Lun Su Sishisan fanQing douzheng shijian, *Xibei minzu wencong*, no. 3.
- Mi Yizhi (1986) Salazu shi yanjiu, *Qinghai difang minzushi yanjiu wenxuan*, Qinghai minzu xueyuan minzu yanjiusuo, vol. 1, pp. 287–350.
- Mi Yizhi (1990) *Salazu zhengzhi shehui shi* (Hong Kong: Huanghe wenhua chubanshe).
- Moffat, A. W. (1935) The Salar Muhammedans, *The Geographical Journal*, vol. 85, pp. 525–30.
- Muchi Yundengjiacuo, ed. (1995) *Qinghai shaoshu minzu* (Xining: Qinghai renmin chubanshe).
- Oakes, Tim (2000) China's provincial identities: Reviving regionalism and reinventing "Chineseness", *The Journal of Asian Studies* 59(3), August, p. 667.
- Poppe, Nicholas (1953) Remarks on the Salar language, *Harvard Journal of Asiatic Studies* 16(3–4), pp. 438–77.
- Salazu jianshi bianxiezuo, ed. (1982) *Salazu jianshi* (Xining: Qinghai renmin chubanshe).
- Shih, Chih-yu (2002) *Negotiating ethnicity in China: Citizenship as a response to the state* (London: Routledge).
- Trippner, Joseph (1964) Die Salaren: ihre ersten Glaubensstreitigkeiten und ihr Astand 1781, *Central Asiatic Survey* 9(4), pp. 241–76.
- Wei Xinchun (1995) Luotuoquan yu Salazu, in Mi Yiqi (ed.) *Huanghe shangyou diqu lishi yu wenwu*, pp. 399–411 (Chongqing chubanshe).
- Xunhua Salazu zizhixian gaikuang bianxiezuo*, ed. (1984) *Xunhua Salazu zizhixian gaikuang* (Xining: Qinghai renmin chubanshe).
- Yang Xiaoping (1994) *Ma Bufang jiazude xingshuai* (Xining).
- Ye Qingwei (1983) Yisalanjiao yu Salazu fengsu xiguan, *Qinghai minzu xueyuan xuebao*, no. 2, pp. 71–75.
- Zhang Pu, Jia Dawu and Guo Jing (1996) *Dangdai Qinghai jianshi* (Beijing: Dangdai Zhongguo chubanshe).
- Zhu Shikui and Zhou Shengwen, ed. (1994) *Qinghai fengsu jianzhi* (Xining: Qinghai renmin chubanshe).